

XIX – ASRDA ROSSIYA VA QO‘QON XONLIGI O‘RTASIDA SAVDO ALOQALARINING TARIXIY AHAMIYATI.

THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF TRADE RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND THE KOKAND KHANATE IN THE 19TH CENTURY

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТОРГОВЫХ СВЯЗЕЙ МЕЖДУ РОССИЕЙ И КОКАНДСКИМ ХАНСТВОМ В XIX ВЕКЕ.

Jumayev Abror Muzaffarovich

O‘zbekiston Finlandiya Pedagogika instituti “Tarix” kafedrası o‘qituvchisi:

e-mail: abrorjumayev203@gmail.com

Tel: +998 93 998 94 96

Xalilova Sabrina Obid qizi

O‘zbekiston Finlandiya Pedagogika instituti Tarix yo‘nalishi I-kurs talabasi

e-mail: xalilovasabrina084@gmail.com

Tel: +998 88 589 23 06

Annotatsiya.

Ushbu tadqiqotda XIX-asrda Qo‘qon xonligi bilan Rossiya o‘rtasidagi savdo aloqalari haqida ma‘lumot berilgan. Bundan tashqari, mintaqaning iqtisodiy qiymati muhokama qilindi va Rossiyaning mintaqada hukmronlik qilish harakatlari ko‘rib chiqildi. XIX-asrda bu ikki davlat o‘rtasidagi savdo-sotiqni va bu savdo natijasida yuzaga kelgan ijobiy va salbiy omillarni o‘rganishni maqsad qilganimiz sababli, kirish qismida ozgina bo‘lsada savdoga ta‘sir qilgan siyosiy o‘zgarishlar haqida cheklangan tahlillar qilish zarurligini his qildik.

Qo‘qon shahri o‘zining geosiyosiy va geostrategik ahamiyati tufayli ko‘plab kurashlarga sahna bo‘lgan. Qo‘qon xonligi muhim savdo yo‘llarini ham nazorat qilgan. Qo‘qon xonligi Sharqiy va G‘arbiy Osiyo o‘rtasidagi savdo yo‘llari chorrahasida, Yaqin Sharq, Hindiston va Xitoyni bog‘lovchi Ipak yo‘lida joylashgani uchun nafaqat tarixiy o‘tmishi, balki geosiyosiy joylashuvi bilan ham muhim ahamiyatga ega.

Abstract.

This study provides information on trade relations between the Kokand Khanate and Russia in the 19th century. In addition, the economic value of the region was discussed, and Russia's attempts to dominate the region were considered. Since we aimed to study the trade between these two countries in the 19th century and the positive and negative factors that emerged as a result of this trade, we felt the need for a limited analysis of political changes that affected trade, even if slightly, in the introduction.

The city of Kokand, due to its geopolitical and geostrategic significance, was the scene of many struggles. The Kokand Khanate also controlled important trade routes. The Kokand Khanate, located at the crossroads of trade routes between East and West Asia, on the Silk Road connecting the Middle East, India, and China, is important not only for its historical past, but also for its geopolitical location.

Аннотация.

В данном исследовании представлена информация о торговых отношениях между Канадским ханством и Россией в XIX веке. Кроме того, обсуждалась экономическая ценность региона и рассматривались усилия России по доминированию в регионе. Поскольку мы стремились изучить торговлю между этими двумя странами в XIX веке и положительные и отрицательные факторы, возникшие в результате этой торговли, мы почувствовали необходимость провести ограниченный анализ политических изменений, которые, пусть и незначительно, повлияли на торговлю во введении.

Из-за своего геополитического и геостратегического значения город Коканд был ареной многочисленных конфликтов. Канадское ханство также контролировало важные торговые пути. Канадское ханство, расположенное на перекрестке торговых путей между Восточной и Западной Азией, на Шелковом пути, соединяющем Ближний Восток, Индию и Китай, имеет важное значение не только своим историческим прошлым, но и своим геополитическим положением.

Kalit so'zlar.

Qo'qon xonligi, Ipak yo'li chorrahasi, Sharqiy Turkiston, F.Nazarov, Rossiya, Savdo.

Keywords.

Kokand Khanate, Silk Road Intersection, East Turkestan, F. Nazarov, Russia, Trade.

Ключевые слова.

Кокандское ханство, перекресток Шелкового пути, Восточный Туркестан, Ф.Назаров, Россия, Торговля.

Qo'qon xonligi bilan Rossiya o'rtasidagi savo-iqtisodiy munosabatlar boshqa Xiva xonligi va Buxoro amirligiga nisbatan kechroq boshlangan. Chunki Qo'qon xonligining Rossiyaning savdo va iqtisodiy markazlari bo'lgan asosiy shaharlaridan uzoqda joylashganligi ham ta'sir ko'rsatgan. Vaholanki, Qo'qon xonligi O'rta Osiyo xonliklari, qo'shni Xitoy, Hindiston, Qirg'iz dashtlari bilan jadal diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari o'rnatgan. XIX asr boshlaridan Rossiya Qo'qon xonligiga katta qiziqish bilan qaray boshlagan. Rossiya hukumati siyosiy maqsadlarni ko'zlagan holda xonlikni o'rganish uchun maxsus ekspeditsiyalar va sayyohlar tashkil qilgan. [1, 94]. Mana shunday sayyohlardan biri 1813-1814-yillarda mintaqaga tashrif buyurgan birinchi sayohatchi Philipp Nazarov edi. 1813-1814 yillarda borgan F.Nazarovning «Yozmalar»ida. Qo'qon xonligida Toshkent, Qo'qon, Andijon, Namangan va Marg'ilonda paxta, jun va shoyi gazlamalar ishlab chiqarish rivojlanganligi, ular boshqa mamlakatlarga eksport qilinganligi ko'rsatilgan. “Qo'qon va Qo'qon davlatida, deb yozgan F.Nazarov, paxta va tut daraxtlari ko'p; hamma joyda paxta ekilgan dalalarni ko'rasiz, undan qo'qonliklar gazlamalar yasab, buxoroliklar bilan rus tovarlari: temir, sandal, mis sulfat, po'lat, gazlamalar bilan almashishadi”. [2, 46-51]. Uning fikricha, ipakchilik ommaviy xususiyatga ega edi. Ipak Buxoroga eksport qilinib, undan tayyorlangan mahsulotlar qirg'izlarga sotilgan. Andijon, Namangan, Marg'ilon shaharlari aholisi paxta va shoyi gazlamalar to'qish bilan shug'ullangan. Qashg'ariya, Xiva va Buxoro xonliklari, Qorategin va qozoq dashtlariga gazlamalar eksport qilganlar. F.Nazarov shaharlar bo'ylab yurar ekan, “aholisi... paxta qog'ozi ishlab chiqarish va ipak qurti

yetishtirish bilan shug'ullanadigan doimiy tarqoq qishloqlar"ni qayd etgan [2, 62-72].

XIX-asrning ikkinchi yarmiga kelib Rossiya o'z sanoatini ip ishlab chiqarishga jamladi. Amerikada ishlab chiqarilgan ip-kalava bir vaqtning o'zida ancha yuqori bo'lganligi sababli, Rossiya o'zining raqobatbardosh kuchini Turkiston tomon yo'naltirdi va u yerda paxta etishtirish uchun katta kuch sarfladi. Bunday vaziyatda Rossiya Turkistonda paxta yetishtirishni ko'paytirish uchun barcha chora-tadbirlarni ko'rdi va bu hududdan juda ko'p paxta eksport qildi. Aytilishicha, ip ishlab chiqarish 53 foizga yetgan, bu esa Turkistondan eksport qilinadigan paxta miqdori qanchalik ko'p bo'lganini isbotlaydi. [3,187]. Rossiyaning Turkiston bilan savdo aloqalarida tatarlar va no'g'aylar katta rol o'ynagan. Rossiyaning eng katta maqsadi tatarlar va no'g'aylar orqali rivojlangan munosabatlarni Kaspiy sohiliga ko'chirish edi. Asl maqsad tatarlar va no'g'aylarni yo'q qilish va barcha munosabatlarni bevosita nazorat qilish edi. Buning uchun yangi portlar va markazlar tashkil etish zarur edi. Rossiyaning ushbu chegara hududlari tabiiy ravishda himoyalangan joylar bo'lganligi sababli, ularni yangi qurilmalar bilan saqlashni osonlashtirish ko'zda tutilgan.

Olimxon (1798-1810), Umarxon (1819-1822) va Muhammad Alixon (1822-1842) davrida Qo'qon xonligi katta taraqqiyotga erishdi. Turkistonda (O'rta Osiyo) ancha yirik shaharlar paydo bo'ldi, ulardan biri Qo'qondir. Uning iqtisodiyoti Markaziy Osiyodagi eng rivojlangan iqtisodiyotga aylandi. Xonlikda savdo juda tez rivojlangan. Shuning uchun ichki va tashqi savdoning rivojlanishi aholiga katta ta'sir ko'rsatdi. XIX asrning 20-yillaridan boshlab Turkistonning ko'p joylarida Qo'qon xonligi savdogarlarini uchratish mumkin. Xitoy, Hindiston, Usmonlilar imperiyasi, Rossiya, Arabiston va boshqa xorijiy davlatlar bilan ham savdo-sotiq ishlari olib borilgan. Qo'qon aholisi, ayniqsa, Qashqar bilan qizg'in savdo-sotiq ishlari olib borgan. Bu masalada andijonliklarning o'rni muhim edi. Ularning Qashg'ardagi faoliyati shunchalik katta bo'lganki, O'rta Osiyodan u yerga borgan savdogarlar asosan andijonliklar nomi bilan mashhur bo'lgan. Bu davrda xonlik savdogarlari asosan tayyor mahsulotlar bilan savdo qilganlar, bu esa vodiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Rus sharqshunosi N.Pontusovning yozishicha, Xudayorxon davrida markazdagi karvon yo'llari, do'konlar, hammom va boshqa savdo binolaridan soliq olinmagan. Chunki ularning aksariyati xonga tegishli deb hisoblangan. O'nta mehmonxonadan beshtasidan tashqari markazdagi karvon yo'llari, hammom va savdo muassasalari soliqdan ozod qilingan. Mehmonxona markazdan tashqaridagi do'konlarni savdogarlarga ijaraga bergan va bu holatda savdogarlar 1874 yilgacha soliq to'lashga majbur bo'lgan Zohid Madrahimov Shaforovich, "Qo'qon xonligida savdo munosabatlari tarixidan", daromadga qarab soliqlar miqdori belgilanib, ularni undirish qoidalari yozib qo'yilgan. Yig'ilgan soliqlarning uchdan bir qismi Qo'qon

g'aznasiga o'tkazilgan bo'lsa, uchdan ikki qismi Qo'qon suverenitetini qabul qilgan qirg'iz feodallariga qoldirilgan. Bu ularning Qo'qon xonligiga qattiq bog'lanishining eng muhim sababi edi. XIX-asrning ikkinchi yarmidan boshlab qudratli amaldorlar yig'ilgan soliqlarni "Tarxon daftari" deb nomlangan hujjatlarga yozib qo'yganlar. Yuqorida aytib o'tganimizdek, Rossiya XIX-asrda Qo'qon xonligini har tomonlama o'rganib, imkoni boricha o'z manfaatlarini hisoblab ish tutgan. Ruslar sayohatchilar orqali olgan ma'lumotlar asosida Turkiston (O'rta Osiyo) hududiga ko'plab ekspeditsiyalar uyushtirdilar. Garchi ruslar bu ekspeditsiyalarning asosiy sababi tijorat va davlatlararo adovatni yo'q qilish edi, deb da'vo qilsalar ham, bu haqiqat emas.

Ruslar tomonidan olib borilgan ushbu ekspeditsiyaning eng muhim natijasi mintaqani qisman o'rganish va Kaspiy dengizining sharqiy qirg'oqlarini xaritaga tushirish edi. [4,671].

Qo'qon xonligi o'zining geosiyosiy va geostrategik joylashuviga ko'ra savdo yo'llari chorrahasida joylashgan bo'lib, mintaqada savdo uzluksizligini ta'minlagan. Xonlik poytaxti Qo'qonning sanoat ishlab chiqarishi salmoqli bo'lib, bu yerda hunarmandchilik usulida paxta matolari ishlab chiqarilgan. 1849-yilda chop etilgan "Qo'qon xonligi to'g'risida"gi risolada anonim muallifning yozishicha, "Bizning rus qishloqlarimizda dag'al paxta matolari ishlab chiqarish ham xuddi zig'ir ishlab chiqarish kabi keng tarqalgan. Qo'qon bu matolar bilan nafaqat o'z aholisining quyi tabaqasini kiyintiradi, balki ularni har yili o'zining sharqiy chegaralaridan shimolga o'tib ketgan qirg'iz ko'chmanchilariga ham katta miqdorda beradi. Qo'qonni Rossiya va Xitoydan ajratib turuvchi dashtlar, ko'rpa-to'shak va har xil matolarni qoramol, teri, cho'chqa yog'i, jun va mo'ynaga ayirboshlagan [5,31].

Rossiya Hindiston, Eron va Afg'oniston bilan ham savdo aloqalariga ega. U yerga turli gazlamalar, paxta, ipak va boshqa tovarlar olib ketilgan. Rossiyadan temir, quyma, teri, tunuka, tuvak, mis sulfat, shakar kabi mahsulotlar keltirildi. Bular orasida fabrikada to'qilgan matolarni ham ko'rish mumkin. Xususan, temir, po'lat va boshqa metallarning kiritilishi nihoyatda foydali bo'ldi. Chunki ulardan dehqonchilik va hunarmandchilik uchun zarur ishlab chiqarish qurollari tayyorlanar edi.

Qo'qon xonligining XIX-asrdagi iqtisodiyoti va savdosiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Qo'qon bilan eng ko'p aloqada bo'lgan davlat Rossiya bo'lganligini taxmin qilish qiyin emas. Bu davrda Qo'qon xonligiga Rossiya eksportining qiymati 174000 rubldan 2171000 rublgacha ko'tarildi. [6,185]. Rossiya bilan import-eksport faoliyati bilan bir qatorda turkmanlar, qoraqalpoqlar va qozoqlar bilan ham savdo aloqalari muntazam davom ettirildi. Ko'chmanchi jamoa bo'lgan bu turk xalqlari bilan savdo asosan hayvonlar importidan iborat edi. Qoramol, qo'y, echki, jun va oziq-ovqat mahsulotlari sotib olinib, evaziga gazlama, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari, oziq-ovqat berildi. Nafaqat XIX-asrda, balki undan oldingi davrlarda

ham ko'chmanchi va o'troq xalqlar o'rtasidagi savdo-sotiq hayotlarini bir-biri bilan juda yaqin va uzilmas rishtalar bilan davom ettirgan. O'troq va ko'chib kelgan aholi har jihatdan bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda o'z hayotlarini davom ettirgan. [7,22].

Butun Turkistonda bo'lgani kabi XIX-asr davomida Farg'ona vodiysi va uning viloyatlarida paxta yetishtirildi. 1829-yilda Qo'qonga borgan N.I.Potanin ham odamlar dehqonchilik, bog'dorchilik va paxtachilik bilan shug'ullangani, Qo'qonda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar Toshkentnikidan sifatliroq ekanini aytadi. Bu yerda ishlab chiqarilgan gazlamalar Rossiya, Xitoy, Qashqar, Buxoro, Xiva va qirg'izlarga sotilganini eslatib o'tadi. Potanin ta'kidlaganidek, Farg'onada bog'dorchilik ancha rivojlangan edi. [8, 256-289]. Norin daryosi, Isfayram, Shohimardon, So'x va Isfara kabi daryolardan ham katta miqdorda foydalanilgan. Qo'qon uchun sun'iy sug'orishning boshqa muhim imkoniyatlari – Qoradaryo va Kurshob, Qoragulja, Tar, Yassi, Ko'gart, Maylisoy va Chotqol tog'laridan oqib o'tuvchi Padshaata, Kosonsoy, Gavasoy daryolari dehqonchilikning rivojlanishida muhim omil bo'lgan. Eng yirik suv manbai Sirdaryo bo'lib, u Norin va Qoradaryoning birlashuvidan hosil bo'lgan. Ayniqsa, Yerdonabey hukmron bo'lgan davrda sun'iy sug'orishga alohida ahamiyat berildi. So'x daryosidan kanal qazish orqali ancha katta sug'orish maydonlarini olish mumkin edi. Xuddi shunday, Hudayorxon davrida Ulug'nohr kanalining qurilishi eski hududidagi keng maydonlarni yangi dehqonchilik yerlariga aylantirish imkonini berdi. Boshqa Turkiston xonliklarida ham keng tarqalgan bo'lganidek, yerning katta qismi davlat tasarrufida bo'lsa, ma'lum qismi xususiy shaxslar qo'lida edi. Bulardan tashqari vaqf yerlari ham bor edi. Soliq solishda boshqacha usul qo'llanilib, xonlar yerning katta qismini xususiy mulk sifatida xizmat qilganlarga taqsimlab, ularni soliqlardan ozod qilganlar. Bu usulni boshqa Turkiston xonliklarining birortasida uchratmadik. [8, 256-289]

Xonlik chegaralarida hunarmandchilik, ichki va tashqi savdo katta ahamiyatga ega edi. Yuqori darajada rivojlangan dehqonchilik bilan bir qatorda charmsozlik, to'quvchilik, kulolchilik, bo'yash, tikuvchilik, misgarlik, duradgorlik va boshqalar ham rivojlangan. Hunarmandchilikning boshqa turlari Qo'qon xonligining ichki va tashqi savdosida faqat talab qilinadigan mahsulotlar qatorida bo'lgan. Potanin 1826 yilda Qo'qonda porox va qog'oz zavodlaridan boshqa zavod yo'qligini eslatib o'tadi.

Rus imperiyasi paxta savdosini o'z nazoratiga olish uchun Amudaryo va Sirdaryo atrofidagi paxta maydonlariga yuzlandi. Shuyler Qo'qondagi bozorlarni quyidagi jumlar bilan ta'riflaydi: "Qo'qondagi asosiy bozor men Turkistonda ko'rgan eng yaxshi joy. Bu juda tartibli, ko'chalari o'tkir burchak ostida kesishgan, ko'plab do'konlar pishiq g'ishtdan qurilgan. Ko'chalar keng va hamma uylar ustiga taxtalar bilan qoplangan tom bilan yopilgan. Shunday qilib, har tomondan toza havo

keladi, hatto bozorning bir qismi haftaning payshanba kuni ham yaxshi bo'ladi. Eng keng ko'lamli savdo bo'lishi uchun Qo'qondagi bozorlar xonlikning boshqa ko'plab shaharlari kabi xonning o'ziga bog'liqdir" [8, 345-349]. Xonlikda savdo juda tez rivojlangan. Shuning uchun ichki va tashqi savdoning rivojlanishi aholiga katta ta'sir ko'rsatdi. Qo'qon, Andijon, Marg'ilon, Namangan va O'sh yirik savdo va hunarmandchilik markazlariga aylanib, Buxoro, Toshkent, Samarqand, Xo'jand, Xiva, hozirgi Qirg'iziston va Qozog'iston, ayniqsa, Xo'ja Ahmat Yasavi vatani Turkiston (Yasi) bilan yaqin savdo aloqalari o'rnatildi. Qo'qon xonlari Turkistonda doimiy qolmoqchi edilar. Turkiston (Yasi) shahri Qo'qon xonligi davrida qayta tiklangan. Uning atrofidagi devorlarga qo'shimchalar kiritilgan. Minoralar soni ko'payib, devorlari balandlashdi. Qo'qonga sodiq odamlar shahardagi keng ko'chalarning ikki tomoniga joylashtirildi. Qo'qon xoni o'zining savdo mavqiedan foydalanmoqchi bo'lib, XVI-asrda ruslarga o'lkani o'z nazoratiga olishga buyruq beradi. O'zi bir asrdan beri foydalanib kelgan Sibir-Buxoro savdo yo'lini saqlab qolish uchun qirg'izlarni o'zi bilan olib, ruslar bilan kelishib oldi va shu tariqa Qo'qon xoni Sirdaryoning iqtisodiy qudratini o'z qo'lida saqlab qoldi. Ayniqsa, Yesi (Turkiston), Qo'qon xonligi Turkiston atrofidagi Evliyo ota, Ikan, Merke kabi qishloq xo'jaligida muhim aholi punktlariga ko'chmanchi jamoalarni olib kelib, bu yerlarning xo'jaligini saqlab qolgan. Shahar aholisi boshqa Qo'qon shaharlari kabi hunarmandchilik va savdo-sotiq bilan shug'ullangan. Bu yerda Qo'qon tomonidan tashkil etilgan temir ustaxonalari butun Sirdaryoda qo'llaniladigan qishloq xo'jaligi asboblari ishlab chiqarish va ta'mirlash bilan shug'ullangan. Ayniqsa, Qo'qon xonligi davrida Turkistonning tashqi savdodagi ahamiyati eng yuqori cho'qqiga chiqdi. G'arbiy Mo'g'uliston, Sharqiy Turkiston, Buxoro xonligi, Xiva xonligi va ruslar bilan yaqin savdo-sotiq ishlari olib borilgan. Toshkent bozori Qo'qon, Buxoro va Marg'ilon ipak fabrikalari uchun raqobatbardosh markazga aylandi. Toshkent Qo'qon xonligining eng yirik bozor hududi edi. XIX-asr o'rtalarida xonlikning iqtisodiy hayotida katta yutuqlar bo'ldi. Bozorlar haftada uch kun, seshanba, chorshanba va yakshanba kunlari ertalabdan kechgacha ochiq edi. Savdogarlar xonlikning turli hududlaridan kelar edi." [10, 97]

Bizning mavzuimiz bo'lgan Qo'qon xonligi o'lkasi tarixini o'rganar ekanmiz, uning doimo to'qnashuv va kurashlarga duchor bo'lganligi va buning oqibatida katta talofatlarga uchraganini ko'ramiz. Albatta, tabiat qonuniga ko'ra, odamlar ayniqsa unumdor yerlarga egalik qilishni va bu yerlarda hukmronlik qilishni xohlaydi. Biz buni tabiatning zarurati sifatida qabul qilamiz. Shuning uchun ham maqolamiz mavzusi bo'lgan Qo'qon shahri ham, Turkistonning butun geografiyasi ham yer osti va yer usti boyliklari, joylashuvi tufayli o'zining geosiyosiy va geostrategik ahamiyati jihatidan baxtsiz geografiyaga aylangan. Chunki, savdo yo'llari markazida joylashganligi va qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish jihatidan juda unumdor yerlarga ega bo'lganligi sababli, u atrofidagi davlatlarning ishtahasini

hamisha ochib turar, uni qo'lga kiritish uchun doimo to'qnashuvlar bo'lib turardi. Tadqiqotlarimizda Qo'qon xonligining boyliklari va savdo yo'llari bo'lganiga guvoh bo'ldik.

Tadqiqotlarimizda Qo'qon xonligi o'zining boyliklari va savdo yo'llari jihatidan yuqori darajada rivojlangan hudud ekanligiga guvoh bo'ldik. Achinarlisi shundaki, Qo'qon xonligi barbod bo'lgach, o'z yerlarini, boyliklarini o'zlashtira olmay qolgan holatda kapitalizmning ayovsiz bo'yinturug'i ostiga tushib qolgan edi.

Qo'qon xonligi biz ko'rib chiqayotgan asrdan oldin ham, XIX-asrda ham mavjud bo'lgan. Biz faqat Rossiya bilan savdo hajmini muhokama qildik, ayniqsa XX-asrda ruslar o'zlarining shaxsiy manfaatlari uchun mintaq bilan juda ko'p munosabatlarga ega edilar. O'z tarixi davomida Turkistondagi barcha xonlik va amirlik bilan siyosiy va savdo aloqalarida bo'lgan Rus imperiyasi tomonidan Qozon va Astraxanning bosib olinishi uni mintaq bilan bevosita aloqaga olib keldi. Rus imperiyasi Qo'qonni yaqindan bilish maqsadida o'lkaga doimiy ravishda rus delegatsiyalarini yuborib turdi. Avvaliga bu shunchaki do'stona elchilik almashinuvi degan taassurot paydo bo'lgan bo'lsa-da, keyinchalik bu yurishlar Qo'qon xonligining qo'lga kiritilishiga olib keldi.

Nihoyat, men tadqiq qilgan shaharning iqtisodiy manbalari joylashgan geostrategik va geosiyosiy hududni hisobga oladigan bo'lsak, kuchli Respublikalarga yo'l faqat kuchli iqtisodiyot va savdo orqali o'tishi mumkinligini aytish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Alimova.R. O'rta Osiyo xonliklarining qo'shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari. Toshkent. – 2017.

2. Назаров Филипп. Записки о некоторых народах и землях средней части Азии. М., 1968.

3. Wayne Vucinich ed, *The Peasant in Nineteenth-Century Russia*, Stanford University Press, California 1968.

4. Mehmet Yetişgin, "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 16, Konya 2016.

5. Михалева Г. А. Узбекистан в XVIII первой половине XIX в. Ремесло, торговля и пошлины./Под редакцией академика Г. Пугаченковой. Ташкент, 1991.

6. Tuba Tombuloğlu, "Seyyahlara Göre Fergana'nın Ekonomik Durumu (18.ve 19. Yüzyıllarda)", Seyyahların İzinde Türkistan, Ed. Mustafa Gökçe, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2019.

7. Hamid Ziyayev, Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele, TTK, Ankara 2007.

8. Потанин. Н. И, "Записки о Кокандском ханстве Хорунжего Потания"(Н.И. 1829-1830) Предисловие П. С. Савельева," Весник Русского географического общества, Т. XVIII, 1856.

9. Eugene Schuyler, Türkistan, Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları, çev. Firdevs Çetin, Halil Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul 2017.

10. I. M. Matley, "Industrialization 1865-1914", Central Asia: One Hundred Thirty Years of Russian Dominance, A Historical Overview, Ed.Edward A. Allworth, Duke University Press, Durham and London 1994.